

тистик кўрсаткичлари бўйича маълумотларни бериб бориш;

- экотуристтик ресурслар ва объектлар ўртасида экотуристтик маршрутларни ишлаб чиқиш;

- миллий экотуризм соҳасини ривожлантиришда экологик технологиялардан фойдаланиш амалиётини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш;

- худудларни экотуристтик хизматлар кўрсатиш ихтисослашуви бўйича гуруҳлаш ва улар ўртасидаги интеграцион муносабатларни кучайтириш;

- атроф муҳитни ҳимоялаш, экологик барқарорликни сақлаш ва «яшил зона»ларни кенгайтиришга қаратилган давлат дастурларини ишлаб чиқиш;

- миллий экотуризм соҳасининг ривожлантиришни мониторинг қилиш тизимини шакллантириш ва ҳ.к.

Юқорида келтирилган вазифаларни амалга оширилиши натижасида мамлакатимизда экотуризм соҳасини ривожлантириш орқали қуйидаги ижтимоий-иқтисодий самарадорликка эришилади:

- нафақат экотуристтик хизматлар соҳаси балки унга бевосита ва билвосита боғлиқ бўлган иқтисодий тармоқларида янги иш ўринлари яратилади;

- қишлоқ жойларда аҳоли даромадлари ортиб, турмуш фаровонлиги яхшиланади;

- ижтимоий инфратузилманинг ривожланиш кўрсаткичлари яхшиланади;

- мамлакат иқтисодиётининг, жумладан, экотуризм соҳасининг инвестицион жозибадорлиги ортади;

- экологик ресурслардан фойдаланишнинг интенсивлиги ортиб, атроф-муҳит хавфсизлиги ва экологик барқарорлик таъминланади;

- мамлакатнинг халқаро ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ҳамкорлик алоқалари ривожланади;

- халқаро туристик хизматлар бозорида миллий экотуризм индустриясининг мавқеи ортиб, янги бозорларни эгаллашга эришилади;

- нафақат хорижий туристлар, балки маҳаллий аҳолининг етарли даражада мароқли ҳордиқ чиқариш имкониятлари ортади.

Фикримизча, мамлакатимизнинг экотуризм соҳасини ривожлантириш бўйича кенг имкониятлари ушбу соҳани мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётининг драйверига айлантириши мумкинлигидан далолат беради. Ушбу вазиятни инобатга олган ҳолда, миллий экотуризм соҳасини ривожлантиришга қаратилган давлат дастурларини ишлаб чиқиш ва уларни амалга оширишни кечиктирмаслик лозим, деган хулосага келиш мумкин бўлади.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Allcock A., Jones B., Lane S., Grant J. National ecotourism strategy. Commonwealth of Australia, 1994. P. 196.
2. Биржаков М.Б. Введение в туризм. Издания 9-е переработанное и дополненное – СПб.: «Издательский дом Герда», 2007. С. 576
3. Дроздов А.В. Основы экологического туризма. – М.; Гардарики, 2005. С 271.
4. Сергеева Т.С. Экологический туризм. Москва, Финансы статистика, 2004. С. 360.
5. Hayitboyev R., Matyayubov U. Ekologik turizm. Uslubiy qo'llanma. – Samarqand, 2010. 60-b.
6. Туристический терминологический словарь. -М.,1999, 664 бет.
7. Hamidov O.H., Norchayev A.N. Ekoturizm. - Darslik. - T.: TOIU, 2011. - 138 b.
8. R.Xaitboyev. Ekologik turizm. O'quv qo'llanma. – Toshkent: 2018. — 248 b.
9. Шамуратова Н., Азимова Д., Закирлаева Л. Тошкент вилоятининг экотуристтик имкониятлари. 29.04.2020 й. URL: <https://hidoyat.uz/37509>
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ички туризмни жадал ривожлантиришни таъминлаш чоратадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3514-сон қарори, 07.02.2018 й. <https://lex.uz/docs/3551112>
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ички туризмни жадал ривожлантиришни таъминлаш чоратадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3514-сон қарорига 2-илова. 07.02.2018 й. URL: <https://lex.uz/docs/3551112> маълумотлари асосида тузилган.
12. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси – stat.uz

ТУРИЗМ ФАОЛИЯТИ РИВОЖЛАНИШИНИ БОШҚАРИШДА ДАВЛАТ-ХУСУСИЙ ШЕРИКЛИГИНИНГ РОЛИ ВА АҲАМИЯТИНИ БАҲОЛАШ

Мамаюсупова Диловархон Бегматовна -
Тошкент давлат иқтисодиёт университети
мустақил изланувчиси, и.ф.ф.д.

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss4/a56

Аннотация. Ушбу илмий мақолада туризм фаолияти ривожланишини бошқаришда давлат-хусусий шериклиги (ДХШ)нинг роли очиб берилган бўлиб, ушбу механизмнинг аҳамияти корреляцион-регрессион таҳлил қилинган ҳолда баҳоланган.

Калит сўзлар: давлат-хусусий шериклиги, глобаллашув, туристларни жалб қилиш географияси, корреляцион-регрессион таҳлил, туризм инфратузилмаси.

ОЦЕНКА ЦЕННОСТИ И ЗНАЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УПРАВЛЕНИИ РАЗВИТИЕМ ТУРИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Мамаюсупова Диловархан Бегматовна -
Ташкентский государственный экономический университет,
независимый исследователь, д.ф.э.н.

Аннотация. В данной научной статье раскрывается роль государственно-частного партнерства (ГЧП) в управлении развитием туристской деятельности, а значимость этого механизма оценивается с помощью корреляционно-регрессионного анализа.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, глобализация, география туристической привлекательности, корреляционно-регрессионный анализ, инфраструктура туризма.

EVALUATION OF THE VALUE AND SIGNIFICANCE OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN MANAGEMENT OF TOURISM ACTIVITY DEVELOPMENT

Mamayusupova Dilovarkhan Begmatovna -
Tashkent State University of Economics,
Independent researcher, PhD in Economics

Abstract. In this scientific article, the role of public-private partnership (PPP) in managing the development of tourism activity is revealed, and the importance of this mechanism is evaluated using correlation-regression analysis.

Key words: public-private partnership, globalization, geography of tourist attraction, correlation-regression analysis, tourism infrastructure.

Кириш. Бугунги глобаллашув ва пандемиядан кейинги ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг ҳозирги босқичида ДХШ аксарият ривожланган мамлакатларда кенг миқёсда қўлланилаётган ва ишбилармонлик муҳитини яхшилаш, тадбиркорлик субъектларини ҳукумат билан ҳамкорлигини янада кенгайтириш асосида ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этаётган истиқболли ва таъсирчан механизм сифатида майдонга чиқмоқда. Давлат ва бизнеснинг шерикчилиги ҳозирги замонавий ривожланиш босқичида иқтисодиёт барқарорлигини таъминлаш ҳамда уни изга солишнинг муҳим воситаси бўлиб, ДХШ механизмини муваффақиятли қўллаш ижтимоий-иқтисодий тараққиёт учун жуда катта самара беради.

Кейинги даврда мазкур соҳада амалга оширилган тадқиқот натижалари ҳамда тўпланган тажриба ДХШни иқтисодий тараққиётни таъминлашда ресурслар ҳамда имкониятлардан оптимал фойдаланиш, давлат ва жамоатчилик мулкани бошқариш самарадорлигини оширишнинг асосий механизмларидан бири эканлигини тасдиқламоқда. Бу каби шериклик жаҳон хўжалигида янги йўналиш ҳисобланиб, у давлат ва хусусий секторнинг ўзаро таъсирини кенгайтириш имкониятларини ўзида намоён қилади.

Хусусий сектор учун ДХШ механизми давлат мулкида иштирок қилиш имконияти бўлиб, давлат ва бизнес секторининг инвестицион алоқаларини фаоллаштиришга хизмат этмоқда.

Бозор иқтисодиёти шароитида давлат бюджетининг қарз мажбуриятларини оширишига хизмат қиладиган, капиталталаб ва норентабел бўлган ижтимоий аҳамиятга молик

лойиҳаларни молиялаштиришда ДХШ асосида хусусий бизнеснинг маблағларини жалб этиш мақсадга мувофиқдир. Бугунги кунда ДХШ механизмини қўллаш бўйича тараққий қилган давлатлар тажрибаларини тадқиқ қилган, мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасини инобатга олган ҳолда самарали тизимларни ишлаб чиқиш долзарб масалалардан ҳисобланади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили.

Туризм фаолиятини бошқаришнинг ташкилий-иқтисодий механизмларини такомиллаштириш ҳамда ушбу соҳани ривожлантиришда ДХШ механизмларини қўллаш ва татбиқ этиш масалалари бир қатор хорижлик, мустақил давлатлар ҳамдўстлиги ва маҳаллий олимларнинг илмий тадқиқотларида ўз аксини топган.

Мазкур олимларнинг илмий-амалий тадқиқотларида – ДХШ механизмнинг туризм учун аҳамияти давлат ва туристик компанияларда аҳолининг турмуш даражаси ва сифати, ҳудуднинг барқарор туристик, ижтимоий-иқтисодий ва экологик ривожлантириш масалаларига тегишли бўлган умумий манфаатдорликнинг мавжудлиги билан асосланади.

ДХШ турли халқаро молия ташкилотлари, хорижий ва миллий иқтисодчи олимлар, мутахассислар томонидан томонидан турлича талқин этилади. Жумладан, Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти (ИХРТ) ДХШни – ҳукумат ва бир ёки бир нечта хусусий шерикларнинг (ўзаро бажарувчи ёки молиялаштирувчи ташкилот бўлиши мумкин) ўзаро келишуви бўлиб, унга биноан шериклар хизматларни шундай тақдим этилишини таъминлайдики, бунда

давлатнинг хизматларни тақдим қилиш ва хусусий инвесторнинг фойда олиш мақсадлари ўзаро муштарак бўлади ҳамда мазкур алоқанинг самарадорлиги хусусий шерикка рисклар қандай тақсимланганлигига боғлиқ [1].

Халқаро Валюта жамғармаси томонидан берилган таърифда эса “ДХШ – давлат томонидан анънавий тарзда таъминланувчи инфратузилмавий активлар ва хизматларни хусусий сектор томонидан тақдим этишга қаратилган келишувдир” [2], деб таърифланади.

Буюк Британиялик олим И.К.Йескомбе – ДХШнинг “давлат ва хусусий томон ўртасидаги узоқ муддатли келишув”, “ижтимоий инфратузилмани лойиҳалаш, қуриш, молиялаштириш ва ишга туширишни хусусий томон амалга ошириши”, “ДХШ бўйича хусусий томонга тўловни ёки давлат ёки фойланувчилар тўлаши”, “объектнинг давлат мулкида қолиши, ёки ДХШ-шартнома тугаши билан давлат мулкига ўтиши” [3] каби алоҳида хусусиятларини ажратиб кўрсатса, Франциялик олимлар Сония Арауджо ва Дуглас Сузерланд – ДХШни “давлат тузилмалари ва хусусий шерик (ёки хусусий фирмалар консорциуми) ўртасидаги инфратузилмани яратиш ва фойдаланиш бўйича узоқ муддатли шартномавий муносабатлар бўлиб, унда хусусий томонга доимий тўловлар эвазига инфратузилмани қуриш, бошқариш, хизматлар тақдим этиш ва молиялаштириш вазифаси юкланади” [4] деб атайдилар.

Илмий адабиётларда хорижий ва маҳаллий олимларнинг ДХШни ташкил этиш масалаларини ўрганишга бағишланган кўплаб тадқиқотлари келтирилган.

Хусусан, иқтисодчи олим К.А.Антонова ДХШни – “давлат ва бизнес ўртасида давлат бошқаруви идоралари ва хусусий тузилмалар орасида шартнома асосида амалга оширилувчи институционал ташкилий иттифоқ” [5] деб атаса, И.Е. Болехов “ДХШ - давлат идоралари ва хусусий бизнес ўзаро иттифоқи ҳисобланиб, унинг мақсади – иқтисодиётнинг стратегик тармоқларидан то мамлакат миқёсида ёхуд унинг айрим ҳудудларида хизматлар кўрсатишга қадар ижтимоий аҳамиятга молик лойиҳаларни яратиш ва ривожлантиришдан иборат” [6], деб қайд этади.

Миллий хусусиятларни инobatга олган ҳолда Ўзбекистонда давлат-хусусий шериклигини ривожлантиришнинг илмий-назарий ва методологик асослари ўзбекистонлик иқтисодчи олимлардан У.Джуманиязов томонидан олиб борилган изланишларда ДХШ механизмларининг уй-жой қурилиши соҳасини корпоратив бошқаришни такомиллаштиришда қўллаш жиҳатлари тадқиқ қилинган бўлиб, У.Джуманиязов - “Давлат-хусусий шерикчилиги – амалдаги қонунлар доирасида давлатнинг узоқ муддатли стратегик

вазифалари ва мақсадларидан келиб чиққан ҳолда, юзага келиши мумкин бўлган турли хил иқтисодий, сиёсий, ижтимоий, маданий ва бошқа таваккалчиликлар, хавф-хатарлар, рискларни тақсимлаш асосида хусусий сектор билан аҳоли учун ўта ижтимоий-иқтисодий, керак бўлса, сиёсий аҳамиятга молик объектларни қуриш ёки шу аснодаги ижтимоий хизматларни кўрсатиш учун хусусий сектор билан амалга оширадиган том маънодаги ўзаро манфаатли алоқаларидир” [7], деб таърифлайди.

Ўзбекистонда иқтисодиётни либераллаштириш вазифаларини амалга ошириш шароитида ўта муҳим масалалардан бири - ДХШнинг замонавий иқтисодиётдаги ўрни аниқланмаганлиги, минтақавий туризмнинг давлат-хусусий шериклиги асосидаги фаолиятининг иқтисодий механизми назарий ва услубий нуқтаи назардан, унинг шаклланиши ва фаолият юритиш шартлари ва омилларини баҳолаш ҳали етарли даражада ривожланмаганлиги, давлат ва бизнес ўртасидаги ўзаро алоқалар орқали туризм инновацияларини ва инвестицияларини шакллантириш ва амалга ошириш ҳамда уларни иқтисодий қўллаб-қувватлаш орқали минтақавий туризмни ривожлантириш имкониятини белгилайдиган бундай муҳим элемент устида тадқиқотлар олиб борилмаганлиги илмий мақола учун танланган мавзунинг долзарблигини намоён этади.

Тадқиқот методологияси. Илмий мушоҳада, абстракт-мантиқий фикрлаш, суҳбат, статистик, иқтисодий, молиявий, корреляцион-регрессион таҳлил, эксперт баҳолаш усуллари билан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар. Ўзбекистонни 2017-2021 йилларда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг 3.4.банди *давлат-хусусий шериклигини кенгайтириш* устувор вазифалардан бири сифатида келтирилган [8]. Натижада кейинги йилларда ДХШ механизмидан фойдаланиш бўйич ҳуқуқий асосни шакллантирилди ва қатор лойиҳаларни амалга оширишда ундан фойдаланилди.

Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси бўйича амалга оширилган қидирув натижаларига кўра айнан 2016 йилдан кейинги даврда қабул қилинган қонун ҳужжатларидан ДХШ мезханизми ва ундан фойдаланиш масалаларига эътибор қаратилган. Қидирув натижаларига кўра «Давлат хусусий шериклик» тушунчаси қатнашган жами 553 та ҳужжат топилган бўлиб шулардан 406 таси 2016 йилдан кейинги даврда қабул қилинган. Биз ушбу йўналишнинг меъёрий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирлар натижаларини мамлакатимиз минтақаларида туризмни ривожлантиришга таъсирини таҳлил қиламиз (1-жадвал).

Ўзбекистон Республикасида туризм соҳаси корхона ва ташкилотларининг асосий кўрсаткичлари

Йиллар	ДХШ сўзи бевосита қатнашган қонун ҳужжатлар сони	Туристлик фирма ва ташкилотлар сони	Меҳмонхона ва шунга ўхшаш жойлаштириш воситалари объектлари сони	Санатория ва курорт муассасалари объектлари сони	Дам олиш воситалари ва туристик воситалари объектлари сони
2017	14	449	816	193	298
2018	114	502	916	211	376
2019	134	517	1051	211	531
2020	123	337	1156	215	584
2021	123	330	1271	215	642
2017 йилга нисбатан ўзағариши (%)	878,6	73,5	155,7	111,4	215,4

Манба: Ўзбекистон Республикаси Статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф ишланмаси.

Тадқиқ қилинаётган давр мобайнида республика бўйича барча йўналишдаги туризм соҳаси корхона ва ташкилотларнинг сонида ижобий ўзгариш таъминланган. Энг катта ўсиш дам олиш ташкилотлари ва туристик базалари сонида, паст ўсиш эса санатория ва курорт муассасалари объектлари сонида кузатилган. Ушбу ўзгаришларни таъминлашда ДХШ механизмини ривожланишининг аҳамияти ва роли қанчалик даражада муҳимлигини қараб чиқмоқчимиз. Маълумотлардан кўринишича ДХШ механизмини шакллантириш бўйича қонун ҳужжатлар сони ҳам йилдан-йилга ошиб бориши таъминланган натижада 2019 йилда мамлакатда қабул қилин-

ган ДХШ механизмига таалуқли бўлган қонун ҳужжатлар сони энг юқори қийматига эришган бўлиб, 134 тани ташкил қилган, 2020-2021 йилларда бу кўрсаткич 123 тани ташкил қилган.

Шу ўринда мамлакатимизда ДХШ механизмини шакллантириш ва уни ташкилий-ҳуқуқий асосларини яратиш бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирлар натижалари самарадорлиги, хусусан мамлакат ва унинг ҳудудларида туристик салоҳиятдан фойдланиш, туризмни ривожини таъминлашдаги ролини баҳолаш мақсадида улар орасидаги жуфт корреляция коэффицентларини аниқладик (2-жадвал).

Жуфт корреляция коэффицентлари

	ДХШ сўзи бевосита қатнашган қонун ҳужжатлар сони	Туристлик фирма ва ташкилотлар сони	Меҳмонхона ва шунга ўхшаш жойлаштириш воситалари объектлари сони	Санатория ва курорт муассасалари объектлари сони	Дам олиш воситалари ва туристик воситалари объектлари сони
ДХШ сўзи бевосита қатнашган қонун ҳужжатлар сони	1.00				
Туристлик фирма ва ташкилотлар сони	0.16	1.00			
Меҳмонхона ва шунга ўхшаш жойлаштириш воситалари объектлари сони	0.87	-0.31	1.00		
Санатория ва курорт муассасалари объектлари сони	0.84	-0.36	0.96	1.00	
Дам олиш воситалари ва туристик воситалари объектлари сони	0.88	-0.26	0.99	0.92	1.00

Манба: Муаллиф ишланмаси.

Корреляцион таҳлил натижаларидан маълум бўлишича туристик фирма ва ташкилотлар сони билан ДХШ механизмини ривожланиши орасида заиф корреляцион боғлиқлик кузатилмоқда бунинг асосий сабаби 2020 йилга келиб пандемия сабабли туристик фирма ва ташкилотлар сонини олдинги йилга нибатан 180 бирликка камайганлигидир. Агар 2021 йилни ҳисобга олмаганда мазкур коэффицент 0,99 га тенг эканлиги аниқланган. Бироқ, меҳмонхона ва шунга ўхшаш жойлаштириш воситалари,

санатория ва курорт муассасалари, дам олиш воситалари ва туристик воситалари объектлари сони ДХШ билан боғлиқ ҳуқуқий асосни шакллантириш орасида юқори корреляцион боғлиқлик мавжуд бўлиб барча ҳолатларда корреляция коэффицентлари 0,8 дан катта қийматга эга бўлмоқда.

Келтирилган таҳлилдан турфирма ва ташкилотлар сонидан ташқари барча кўрсаткичлар бўйича туризм соҳаси корхона ва ташкилотлари сонининг ўзаро таъсирлари ҳам юқори бўлиб,

уларнинг ривожига бевосита бир-бири билан боғлиқ эканлигини кўрсатмоқда.

Юқоридаги таҳлил натижаларидан маълумки мамлакатда туризмни тараққиёти бевосита минтақалар кесимида туризм ривожига билан боғлиқ. Агар минтақаларда уларнинг имкониятларига мос ҳолда туризм йўналишлари ривожига таъминланмаса туристик салоҳиятдан фойдаланиш даражаси пастлигича қолаверади. Тадқиқотимиз объекти ҳисобланган Фарғона вилоятида туристик хизматларни ривожлантириш бўйича катта салоҳият мавжуд, яъни дам олиш ташкилотлари ва туристик базалар, кўпгина санатория ва курорт муассасалари вилоятда жойлашган бўлсада уларни сифат ва миқдор

жиҳатдан ошириш, самарали фойдаланиш бўйича ишлар тўғри йўлга қўйилмаган.

Шунингдек, улардан фойдаланиш самарадорлигини оширишда, реконструкция қилишида ДХШ механизмидан фойдаланиш, уларда шариотиларни жаҳон талабларига даражасига чиқариш асосида хорижий ташриф буюрувчилар сонини ошириш масалалари ўз ечимини кутаётганлиги аниқланган.

Юқорида келтирилганларни ҳисобга олган ҳолда Фарғона вилоятида туризм соҳаси корхона ва ташкилотларининг асосий кўрсаткичлари ўзгариш динамикасига эътибор қаратган ҳолда уларнинг ушбу ўзгаришларига ДХШ механизми таъсирини қараб чиқмоқчимиз (3-жадвал).

3-жадвал

Фарғона вилоятида туризм соҳаси корхона ва ташкилотларининг асосий кўрсаткичлари

Йиллар	ДХШ сўзи бевосита қанташган қонун ҳужжатлар сони	Туристлик фирма ва ташкилотлар сони	Меҳмонхона ва шунга ўхшаш жойлаштириш воситалари объектлари сони	Санатория ва курорт муассасалари объектлари сони	Дам олиш ташкилотлари ва туристик базалар сони
2017	14	4	48	41	18
2018	114	9	55	44	19
2019	134	17	81	36	18
2020	123	133	109	40	19
2021	123	128	147	44,3	21
2017 йилга нисбатан ўзгариши (%)	878,6	2216,7	265,9	101,5	105,6

Манба: Ўзбекистон Республикаси Статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф ишланмаси.

Келтирилган 3-жадвал маълумотларидан кўринадикки Фарғона вилоятида туризм соҳаси корхона ва ташкилотларининг асосий кўрсаткичларининг барчасида ижобий ўзгариш таъминланган. Бироқ санатория ва курорт муассасалари объектлари, дам олиш ташкилотлари ва туристик базалар сонидagi ўзгаришга қаратиб ўтмоқчимиз. Чунки, улар сонидa ўзгаришлар анча паст бўлиб бошқаларга нисбатан сезиларсиз аҳамиятга эга. Қизиғи шундаки, ушбу муассасалар айнан ички туристларга хизмат кўрсатишга ихтисослашган бўлиб, улар одиндан мавжуд бўлган ва ижтимоий аҳамиятга эга бўлган корхоналар ҳисобланади. Айнан уларнинг ривожини таъминлашда ДХШлик ўрни жуда муҳим саналади. Дам олиш ташкилотлари ва туристик базалар учун ҳам юқорида келтирилган фикрлар ўринли ҳисобланади.

Бошқа томонда эса хусусий бизнес томонидан кенг ривожланиши таъминланаётган, фаолияти фойда олишга йўналитирилган, катта миқдорда инвестиция харажатларини талаб қилмайдиган, ижтимоий аҳамияти нисбатан паст бўлган корхоналар сонидa ижобий ўзгариш таъминланган. Хусусан, туристик фирма ва ташкилотлар сони дастлабки даврда сезиларли даражада ўзгармаган бўлсада, охириги йили

олдинги йилдагига нисбатан 7,8 баробарга ошганлигини кузатиш мумкин ва бу ўзгариш айнан пандемия таъсири даврига тўғри келади.

Фикримизча, ДХШ механизмидан фойдаланган ҳолда туризм соҳасини ривожлантириш имкониятларини кенгайтириш, айнан ижтимоий аҳамиятга эга бўлган туризм йўналишларини ривожлантириш ҳамда корхона ва муассасалар фаолияти самарадорлигини ошириш, мавжуд салоҳиятдан тўлақонли фойдаланишга хизмат қилади. Чунки, мамлакат миқёсида амалга оширилган тақиқот натижалари ДХШ механизмининг ривожлантириш ижобий таъсирга эгаллигини тасдиқлади.

Фарғона юқори туристик салоҳиятга эга бўлган ҳудудлардан ҳисобланиб, асосан маҳаллий туристларга хизмат кўрсатишга ихтисослашган, бундан ташқариш мазкур ҳудудда ижтимоий объектлар сони юқори бўлиб, бу вилоятда туристик хизматларни ривожланишида ДХШ механизмидан фойдаланиш зарурлигини асослайди. Буни инобатга олган ҳолда 3-жадвал маълумотлари асосида ДХШ механизмининг вилоятдаги туризм соҳаси корхона ва ташкилотлари сонига таъсирини қараб чиқамиз. Амалга оширилган корреляцион таҳлил натижаларига

кўра қуйидаги коэффициентларга эга бўлди (4-жадвал).

Юқорида республика миқёсида амалга оширилган таҳиллардан фарқли равишда ДХШ механизмининг ҳуқуқий асосларини шакллантириш бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирлар билан вилоятда туризм соҳаси корхона ва ташкилотлари сони ўзгариши орасидаги корреляцион боғлиқлик анча заиф эканлиги, баъзи ҳолатларда манфий қийматга эга бўлганлигини

кўриш мумкин. 4-жадвал маълумотларига кўра энг юқори корреляцион боғлиқлик ДХШ механизмининг ҳуқуқий асосларини шакллантириш ва меҳмонхона ва шунга ўхшаш жойлаштириш воситалари объектлари сони орасида аниқланди. Санатория ва курорт муассасалари объектлари сони билан ДХШ механизми ҳуқуқий асослари орасида манфий заиф боғлиқлик аниқланди.

4-жадвал

Жуфт корреляция коэффициентлари

	ДХШ сўзи бевосита қанташган қонун ҳужжатлари сони	Туристик фирма ва ташкилотлар сони	Меҳмонхона ва шунга ўхшаш жойлаштириш воситалари объектлари сони	Санатория ва курорт муассасалари объектлари сони	Дам олиш ташкилотлари ва туристик базалар сони
ДХШ сўзи бевосита қанташган қонун ҳужжатлари сони	1.00				
Туристик фирма ва ташкилотлар сони	0.42	1.00			
Меҳмонхона ва шунга ўхшаш жойлаштириш воситалари объектлари сони	0.75	0.88	1.00		
Санатория ва курорт муассасалари объектлари сони	-0.17	-0.05	-0.30	1.00	
Дам олиш ташкилотлари ва туристик базалар сони	0.51	0.61	0.50	0.63	1.00

Манба: муаллиф ишланмаси.

Туристик фирма ва ташкилотлар, дам олиш ташкилотлари ва туристик базалар сони ошишига ДХШ механизми ижобий таъсир кўрсатади. Санатория ва курорт муассасалари объектлари сони дам олиш ташкилотлари ва туристик базалар сонини ҳисобга олмаганда барча кўрсаткичлар билан тескари заиф корреляцион боғлиқликка эга бўлмоқда. Бундан кўринадики вилоятда айнан санатория ва курорт муассасалари фаолиятини ривожлантириш уларга ДХШ механизмининг жорий этиш талаб қилинади. Чунки, ушбу муассасалардан мавжуд салоҳиятдан фойдаланиш даражаси анча пастлигича қолмоқда. Шунингдек, улардаги шароитларни халқаро талаблар даражасига кўтариш лозимлиги уларга капитал жалб қилишнинг мақбул йўллариини излаб топиш кераклигини асослайди.

Келтирилган таҳлил натижаларига кўра ДХШ механизмининг шакллантириш ва уни туризмни ривожлантиришда қўллаш ижобий натижаларга эришишга хизмат қилади. Жумладан, ижтимоий аҳамиятга эга бўлган ҳамда катта миқдорда сармоя талаб қиладиган туризм йўналишларини ривожлантириш, туристик объектларни қуриш, улардан фойдаланишда ДХШ механизми самарали йўналишлардан бири эканлигини тадқиқот натижалари асосида ўз тасдиғини топди. Шунингдек, бугунги кунда ижтимоий-иқтисодий ривожланишни таъминлаш, давлатнинг иқтисодийётга аралашувини чеклаш, давлат мулкни бошқаришга хусусий секторни

жалб қилишда ДХШ механизми истиқболли йўналишлардан биридир.

Бироқ, ҳуқуқий асосларини ҳали етарли даражада шаклланган дейиш қийин, шунингдек, иқтисодийётнинг ҳар бир тармоғига мос бўлган ДХШ механизмларини ишлаб чиқиш ва уларнинг ҳуқуқий асосларини шакллантириш масалалари тўлиқ ўз ечимини топмаган. Бугунги кунга қадар ДХШ механизми билан боғлиқ бўлган 553 та қонун ҳужжатлари қабул қилинган бўлса, сарлавҳасида «давлат хусусий шериклик» бирикмаси қатнашган қонун ҳужжатлари сони 30 тани ташкил қилмоқда. Афсуски, аниқланган 30 та қонун ҳужжатларининг 2 тасини ичида туризм сўзини учратиш мумкин. Қидирувни тескари ҳолатда амалга оширилганида, яъни сарлавҳасида «Туризм» сўзи мавжуд бўлган қонун ҳужжатларининг 12 тасида «давлат хусусий шериклик» бирикмаси мавжуд эканлиги аниқланди.

ДХШ механизми фақат унинг ҳуқуқий асосларини таъминлаш билан боғлиқ эмас балки, ушбу ҳужжатларни ижросини таъминлашга ҳам алоҳида эътибор қаратиш лозим бўлади. Юқоридаги таҳлил натижаларидан маълум бўлишича республика миқёсида ДХШ механизмининг фойдаланиш етарли даражада йўлга қўйилган бўлишига қарамадан минтақалар кесимида ДХШ механизмининг қўллашда, ушбу йўналишда қабул қилинган ҳужжатларни ижросини таъминлашда муаммолар мавжудлигини кўриш

мумкин. Чунки, ДХШ механизми бевосита давлат мулкига хусусий секторни жалб қилишга асосланганлиги сабабли минтақаларда бир томондан маҳаллий ҳокимият вакиллари бошқа томонда хусусий сектор вакиллари туради. Ушбу механизмдан фойдаланиш учун эса иккала томон ҳам уни тўлақонли тушуниши ва бир-бирларини манфаатларини паймол қилмаслиги, ҳуқуқ ва мажбуриятларни белиглашда ўзаро бир ечимга кела олиши талаб қилинади.

Амалга оширилган тақиқот ва кузатувлар натижаларига кўра кўпчилик ҳолатларда иккала субъектнинг бир ечимга кела олмаслиги, қонун доирасидан ташқаридаги талаб ва мажбуриятларни қўйиши, келишув шартларини мустақамлигига шубҳанинг бўлиши каби омиллар улар орасидаги шерикликни амалга оширишга тўсқинлик қилувчи асосий муаммолар сифатида майдонга чиқмоқда. Ушбу муаммоларни барта-раф этишда маҳаллий ҳокимият вакиллари ҳуқуқий ва иқтисодий саводхонлигини ошириш, уларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилинишини, шерикликни амалга оширишда шаффоликни таъминлаш каби муҳим эканлиги тадқиқотларимиз жараёнида аниқланди.

Жаҳон амалиётида туризмни барқарор ривожини таъминлаш учун давлат ва хусусий секторни ҳамкорлик қилиши мумкин бўлган бир қатор механизмлари мавжуд. Булар: тез-тез хусусий сектор ихтиёрий кўмаги асосида бўлиши мумкин бўлган кичик, маҳаллий лойиҳалардан тортиб, асосий инфратузилма ва диққатга сазовор жойларни ривожлантириш лойиҳаларига қадар бўлган йирик шерикликлардан иборатдир.

Хулоса ва таклифлар. Туризмни барқарор ривожини таъминлашда ДХШ механизминини қўллаш бир қатор йўналишларда аҳамиятли бўлиши мумкин. Ушбу йўналишдаги шерикликнинг жаҳон амалиётида кўп учрайдиган кўри-нишлари маркетинг ва тарғибот, маҳсулот ишлаб чиқариш саналади.

Маҳсулот ишлаб чиқариш бўйича шериклик шакллари ўз навбатида қуйидаги кичик гуруҳларга бўлинади. Булар:

- инфратузилмани ривожлантириш ёки янгилаш;
- туристларни жалб қилишни география-сини диверсификациялаш;
- самарадорликни ошириш ва хизмат кўрсатиш сифатини яхшилаш;
- туризмга нисбатан жамиятни қарашла-рини ривожлантириш;
- маданий меросни ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш ёки яхшилаш.

Ушбу рўйхат кенг миқёсда бўлишига қарамадан, табиатан фақат ҳукумат томонидан бошқарилиш характерига эга бўлган баъзи фао-лият турлари мавжудлигини унутмаслик керак. Маълумотларни йиғиш, базани шакллантириш баъзи ҳолларда қимматга тушиши мумкин бўл-сада айрим ҳолатлар ҳукумат жавобгарлигида қолади. Чунки, 100 фоиз ҳамма тармоқни хусу-сий секторга бериб бўлмайди. Жумладан, айрим фаолият турлари давлат томонидан бошқари-лиши ва амалга оширилиши мақсадга мувофиқ:

- миллий ёки ҳудудий туризм стратегия-сини аниқлаш ва тасдиқлаш;
- туризмда йирик инфратузилма лойиҳа-лари учун шартномалар;
- халқаро молия институтлари ва бошқа донор ташкилотларнинг грант лойиҳаларини тасдиқлаш, рухсатнома ва лицензиялаш;
- бажарилган шартномавий хизматларини баҳолаш / кузатиб бориш;
- шартнома бўйича хизматлар учун тўлов-ни тасдиқлаш ва мувофиқлаштириш.

Амалга оширилган таҳлил натижалари ҳамда фикр мулоҳазалар, жаҳон тажрибаларига асосланган ҳолда шуни таъкидлашимиз мум-кинки мамлакатимиз минтақаларида туризмни барқарор ривожини таъминлаш учун ДХШ меха-низминини такомиллаштириш, маҳаллий ҳоки-мият вакиллари ҳуқуқий ва иқтисодий савод-хонлигини ошириш каби муаммоларни ечиш талаб қилинади.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. *Dedicated Public-Private Partnership Units: A Survey of Institutional and Governance Structures, OECD, 2010.*;
2. *Public-Private Partnerships. International Monetary Fund, 2004.*;
3. *E.R. Yescombe, Public-Private Partnerships: Principles of Policy and Finance //Butterworth-Heinemann/Elsevier, Oxford, UK 2007. 369 p.*;
4. *Sónia Araújo & Douglas Sutherland, Public-Private Partnerships and Investment in Infrastructure (OECD Economics Department -Working Papers No. 803, Paris, 2010.*;
5. *Антонова К.А. Государственно-частное партнерство в регионах Российской Федерации: учебное пособие / Кабашкин В. А. - М.: Дело, 2010. С.120.*;
6. *Болехов И.Е. Риски бизнеса в частно-государственном партнерстве / Дынин Е. А. // Общество и экономика. - 2007. - № 5-6. С.111.*;
7. *Джуманиязов У.И. Давлат-хусусий шерикчилиги асосида уй-жой қурилиши соҳасида корпоратив бошқарувмеханизмларини такомиллаштириш. Автореф. дисс. PhD. – Т.: ТДИУ. 2017. – 56 с.*;
8. *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони \| lex.uz.*